

Kronika

Även döda kompositörer yxas till för att passera nålsögat, noterar Per-Olof Bolander.

Wagner för teckentydare

Jag tänkte konstatera att Richard Wagner är kontroversiell, men så är det faktiskt inte. Wagner var kontroversiell, älskad och hatad, hyllad och fördömd, efterlyst revolutionär och kungagunstling. Den tidens stora kulturpersonligheter delade upp sig i lägren för och emot. Nietzsche hann med att tillhöra båda sidorna. Idag är Wagner på sin höjd en het potatis och inte hetare än att han kan hanteras.

Om personen Wagner råder stor enighet om att han på flera sätt var osympatisk och att hans med åren allt extremare antisemitism var motbjudande. Om kompositören Wagner råder lika stor enighet att han är en av musikhistoriens stora, och hans musikdramer tillhör med självklarhet de regelbundet spelade på operarepertoaren. Men Wagners konst är inte bara respekterad och (med operamått mätt) populär, den är också suspekt. Även här råder konsensus snarare än kontrovers. Med få undantag är publiken medveten om Wagnerkulten i Tredje riket och föga benägen att uppfatta det som en slump att just Wagner inspirerade Hitler. Det kan inte uteslutas att kopplingen har något av det förbjudna lockelse, men på det hela taget har finkulturens kreatörer och konsumenter föredragit att söka den sortens kittlingar på annat håll än från nazismen.

På senare tid har några musikforskare försökt visa att Wagners oomtvistade antisemitism går igen i hans konst på ett tidigare okänt sätt. Flera ondskefulla och opålitliga rollfigurer framställs

som judar. Bärkraftigheten i dessa indiciekedjor får ytterst mätas av musikvetenskapen, men det är intressant att notera hur väl dessa teorier överensstämmer med det rådande kulturklimatet och hur snabbt de vunnit spridning. Rimligen borde de framstå som långsökta. Wagner tvekar inte att i skrift ge uttryck för sina antisemitiska åsikter, varför skulle han ha gömt dem i sina verk så att de först kunde avkodas av experter över 100 år senare? Om man å andra sidan antar att Wagner omedvetet gjorde vissa roller "judiska", i vad mån bidrar den vetskapen till förståelsen av hans verk? Inte ens nazisterna, som var nog så motiverade, lyckades formulera en övertygande antisemitisk tolkning.

Med tanke på styrkan i Wagners judehat är det märkligt i hur liten grad det återspeglas i hans konst. Konstnären Wagner besegrade antisemitismen Wagner. Det fanns inget lyckat sätt att inordna rasfördomarna i hans konstnärliga program och, kompromisslös som han var, fick de stryka på foten trots att de låg honom personligen blott alltför varmt om hjärtat.

Idén att Wagners konst har ett gömt men påvisbart inslag av antisemitism är uppenbart attraktiv. Vår tid är en teckentydarnas renässans. Att kunskapen ligger dold, är en mörk hemlighet tillgänglig bara för de initierade, gör den emotionellt än mer övertygande - *Arkiv X för highbrows*. Mer eller mindre begåvade regissörer kommer att i uppsättningarna lyfta fram den föregivna antisemitismen för att "problematisera" den. Operapubliken får något att fokusera sin vaga olnuf för Wagners konst på och kan för övrigt luta sig tillbaka och njuta av musiken. Antirasism och höga C.

Därmed reduceras Wagner, så gott det nu går, till musikunderhållning och didaktik enligt rådande normer för det sanna och det goda. Denna politiskt korrekta stympning, karaktäristiskt slapp, självgod och tankeödande, kommer lika karaktäristiskt att hyllas som ett medvetet och kritiskt förhållningssätt till kompositören.

29 maj 1998

PER-OLOF BOLANDER

Mammans flicka ogillar pappas

Birgit Munkhammar bryter mot den kvävande konsensus som råder på kultursidorna, skriver Anne-Charlotte Östman.

När jag bekantar mig med Birgit Munkhammars artikelsamling *En pige läser* slår det mig vilka annorlunda krav vi ställer på det som finns att läsa mellan pärmar och det som skrivs på en tidningssida. Av dagskritiken förväntar vi oss ett personligt möte med en bok tillsammans med en kritisk reflexion över författarens sätt att presentera sitt ämne. Förhoppningsvis finns också plats över för en litteraturhistorisk inplacering av verket. Av en inbunden bok som kostar ett par hundralappar i inköp kräver vi något ytterligare. En recension blir ynkligt kort i en bok, ett par-tre sidor är inte mycket.

Litteraturkritik

Birgit Munkhammar
En pige läser
Rabén & Prisma, 1998

En samlingsvolym ger dock kritikern möjlighet att framträda tydligare och mera konsekvent hävda en egen profil än den som läsaren kan hinna uppfatta på dagstidningens kultursida. Boktiteln är hämtad från E M Ciorans afformsatsamling *Om olägenheten i att vara född*. Cioran skriver att han tycker om att läsa som en pige

Fram ur dimman

Det privata är politiskt hävdade nyvästern och på tisdagen var det dags för historiens upprepning i farsform, enligt det marxistiska schemat.

Mediavinkel

Närmare Marx än så kommer inte Gudrun Schyman som denna dag presenterade sin bok *Människa, kvinna, älskarinna, partiledare*, händelsevis utkommen lagom till valrörelsen. Politisk politik tilläts förstås inte inkräkta i Aktuellt inslag från presskonferensen, där Schyman högst privat gavs tillfälle att släpa svensk politik ännu bit längre ner i gråta ut-träsket. Det handlade mest om spriten.

Schyman var nöjd med att hon inte längre hade några "dolda skrymslen". Det förfärliga är man tror henne. Schyman har verkligen lyckats vända ut och in på sig själv inför offentligheten och när spritångorna dunstat bort finns där just ingenting att se, förutom det reflekterade skenet från en korrumperad tids kamerablixtrart och TV-ljus. Jo minsann, Aktuellt var där.

KLAS HELMUT FASAN

läser: Att identifiera sig med författaren och leva sig in i boken. För Munkhammar är det naturligt att läsa ogardert och bli omedelbart charmad eller förgad.

Men en naiv läsare i betydelsen oskolad är hon inte. Munkhammar har recenserat böcker i Dagens Nyheter i 15 år. Hon har sysslat med litteratur på heltid sedan 1967 då hon började läsa litteraturvetenskap i Uppsala. Där ägnade hon tio år åt forskning och undervisning. Själv finner jag Munkhammars sätt att läsa lika självklart som hon gör och har svårt att se hur en kritiker annars skulle arbeta.

Ur arbetarfamilj

På flera ställen framgår att hon känner ett främlingskap i den intellektuella världen. Hon söker förklaringen i sin geografiska och sociala bakgrund. Hon är född i Luleå och uppväxt i en arbetarfamilj. Ett annat fenomen som får henne att känna sig avvikande är att hon i så hög grad är en "mammans flicka". Det är en vinkel som, så vitt jag vet, ingen annan gjort något av i detta sammanhang.

I förordet skriver hon att hon älskar att koka sylt och baka limpor. Det tror jag inte är så särskilt avvikande bland kvinnliga kritiker och forskare. Ebba Witt-Brattström har sagt någonstans att hennes söner och deras kamrater förknippar feminism med nybakta bullar.

Munkhammar återkommer dock till begreppsparet "mammans flicka och pappas flicka" i sina recensioner. Moa Martinson är en mammans flicka, Agnes von Krusenstjerna en pappas liksom Simone de Beauvoir. Här handlar det nog inte bara om bullar och sylt. Om Nina Berberova skriver Munkhammar till exempel att hon var en utpräglad pappas flicka som föraktade modern och det kvinnliga och upplevde hemmet som förkvävande. Handlar det om något mera än att den kvinnliga författaren identifierar sig med fadern eller modern? Jag skulle önska att Munkhammar fick tid och plats att utreda dessa intressanta begrepp och deras betydelse för kvinnlig utveckling och kvinnligt skapande.

Kritiserar de egna

Munkhammar är inte fast i någon gruppering. Hon sympatiserar med feminismen och vänstern i vid mening. Hon vågar både kritisera de "egna" och ha en åsikt om etablerade författarskap. Hon tycker att delar av Kerstin Ekmans *Händelser vid vatten* (1993) ger ett "gumsjukt" intryck: Johans äventyr med kärleksgudinnan är överlastat och larvigt. Kjell Espmarks romaner i sviten som börjar med *Glömskan* (1987) uppfattar hon som "blodlösa" och delar man inte författarens utgångspunkt i känslan av att leva i en utslätad och vulgär tid får man som läsare problem med förståelsen: Espmark har en övertro på det avskalade allmängiltiga, vill skriva böcker som är klassiker redan vid födseln, som kan gå vida-

Utan gard. Birgit Munkhammar läser för att bli omedelbart charmad eller förgad.

re till forskning utan att passera läsekretsen.

I sin recension av Lars Gyllenstens *Anteckningar från en vindskupa* (1993) behandlar Munkhammar något principiellt viktigt för mötet mellan författare och läsare. Det är en bok som inte berör henne. Den säger sig vilja tala om mörker och kyla, vittnar också om mörker och kyla. Men berättaren skyndar sig att bedyra att det inte handlar om något privat mörker, inte om en isolering som skulle kunna brytas, en ensamhet som skulle kunna övervinnas utan det gäller något mera allmänmänskligt:

Munkhammar vågar både kritisera de "egna" och ha en åsikt om etablerade författarskap.

Det handlar om villkor som gäller oberoende av hur vi själva är beskaffade. En "stackars vanlig jävel" kan alltså inte veta något om det här och kända igen sig. Munkhammar reagerar på författarens oklara förhållande till sin berättare. Läsaren vill bli vän med den bok han/hon öppnat och rösten som talar ur den. En röst som är opålitlig eller som sätter sig över sina läsare värjer vi oss emot.

I stället för den kritikerprofil som suggereras med titeln *En pige läser* kunde Munkhammar tydligare ha framhåvt sitt upplevda utanförförskap som en positiv kraft. Denna position har inte gjort henne till en ängslig intellektuell som sträver efter att passa in i ramarna. Den har givit henne den personliga integritet som gör att hon på ett välgörande sätt vågar bryta den kvävande konsensus som råder på de svenska kultursidorna.

ANNE-CHARLOTTE ÖSTMAN